

перспектив. Поняття «цивілізаційна» (суб'єктність) видається нам гнучкішим за терміни «національна» та «державна», бо вона має загальнолюдське значення / звучання, що робить її привабливою та в позитивно-корисному твердженні компромісною. Особливо значну роль вихователя (якого, як ми вважаємо, також треба «виховувати») вбачаємо у вирішенні проблем наукового та комплексного осягнення України як суб'єкта історії, створення її гуманістичного цивілізаційного проекту, самостійного визначення власного цивілізаційного призначення, формування відповідної йому ідентичності(ей), пошуку геополітичних союзників та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шапаренко О. В. Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2015. – Серія : Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки. – Вип. 20. – С. 92–99.
2. Убей немца! URL : https://traditio.wiki/Убей_немца!
3. Присяжнюк Ю. Українці – люди християнської віри // Черкаський край. 2022. – 28 вересня. – С. 3.

Саух Петро Юрійович,

*доктор філософських наук, професор,
академік (дійсний член) НАПН України,
академік-секретар*

*Відділення вищої освіти НАПН України, м. Київ, Україна
ukr_filosof@ukr.net*

ORCID ID 0000-0001-9767-7496

Саух Ірина Василівна,

*доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник*

*відділу економіки та управління загальною середньою освітою,
Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна
irina_saukh@ukr.net*

ORCID ID 0000-0002-3812-6579

ОСВІТА І НАУКА ЯК ФАКТОР ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНИ: УРОКИ ТА ПРОГНОЗИ НА МАЙБУТНЄ

У статті розкрито сутність алгоритму цивілізаційної суб'єктності країни в контексті освітньо-наукового потенціалу. Доведено, що окремі намагання вітчизняних політиків та політичних експертів надати державі роль суб'єкта приречені на зовнішньополітичний популізм, так як не враховують недостатність усіх видів ресурсів і психології вітчизняної еліти. Не випадково Україна протягом незалежності мушена вписуватись в чужі проекти,

намагаючись зберегти власний простір для політичних маневрів та отримати якомога більше економічних зисків від сильних геополітичних гравців: що свідчить про низький рівень суб'єктності. Сьогодні стратегічно важливим є ствердження України в контексті цивілізаційного суб'єкта створення нових моделей сталого розвитку країни (управлінського, економічного, безпекового), створення безповоротних алгоритмів самобутнього розвитку держави, що певною мірою залежить від освіти та науки, масштабного технологічно-інноваційного прискорення.

Показано, що освіта і наука виступає важливим фактором цивілізаційної суб'єктності країни, її власної ідентичності і суверенної волі. Сильними, самобутніми гравцями на геополітичному полі держави стають завдяки освіті, науці та інноваційній економіці.

Ключові слова: цивілізаційна суб'єктність, освіта, наука, зовнішньополітичний популізм, інноваційна економіка, «індустрія 4.0».

The article reveals the essence of the algorithm of the country's civilizational subjectivity in the context of educational and scientific potential. It has been proven that individual efforts of domestic politicians and political experts to give the state the role of a subject are doomed to foreign policy populism, as they do not take into account the insufficiency of all kinds of resources and the psychology of the domestic elite. It is not by chance that during the period of independence, Ukraine tried to fit into other people's projects, trying to preserve its own space for political maneuvers and to get as much economic profit as possible from strong geopolitical players: which indicates a low level of subjectivity. Today, it is strategically important to assert Ukraine in the context of a civilizational subject of creating new models of sustainable development of the country (management, economic, security), creating irreversible algorithms for the original development of the state, which to some extent depends on education and science, large-scale technological and innovative acceleration.

It is shown that education and science are an important factor in the civilizational subjectivity of the country, its own identity and sovereign will. States become strong, original players on the geopolitical field thanks to education, science and innovative economy.

Keywords: civilizational subjectivity, education, science, foreign policy populism, innovative economy, «industry 4.0».

Нині, у непрості для України часи, широко продюковані заяви українських політиків та політичних експертів щодо суб'єктності держави (одні з яких стверджують, «що Україна втратила суб'єктність», інші – що вона «поступово її повертає й переживає тест на суб'єктність на політичній карті світу») змушують з'ясувати, що вони розуміють під суб'єктністю. Її виявляється – маємо справу із суцільною софістикою, коли «мудрість» заяв щодо суб'єктності стає сестрою демагогії. Проявлення суб'єктності країни – це не лише зовнішні ознаки цього феномену (міжнародні зустрічі й візити, присутність урядовців на міжнародних заходах, приємні слова на їх адресу та поради як стати суб'єктом геополітики), а

невразливість країни від зовнішніх загроз, вміння реалізовувати знакові державотворчі та економічні проекти на міжнародній арені. Лише за таких умов Україна матиме можливість «не вписуватися в чужі проекти», намагаючись зберегти ширший простір для політичних маневрів й отримати як можна більше економічних зисків від окремих цивілізаційних центрів [1, 2]. Стратегічно важливим є ствердження України в контексті цивілізаційного суб'єкта, створення нових моделей сталого розвитку країни (управлінського, економічного, безпекового), створення безповоротних алгоритмів самобутнього розвитку держави. Набуття суб'єктності розпочинається із динамічного розвитку економіки. «Україна, – як зазначає президент України В. Зеленський, – має демонструвати свій потенціал конкретними справами» в політиці, економіці, обороноздатності, освіті, науці тощо.

Посилення суб'єктності України значною мірою пов'язане з необхідністю усвідомлення ефективного використання наявних ресурсів: унікального географічного положення, що створює сприятливі умови для розміщення виробництва, орієнтованих на ринки як Європейського Союзу, так і країн азійського регіону; сировинної бази; потужного людського капіталу; освіченої трудової сили; системи підготовки професійних кадрів. Українським є усвідомлення необхідності впровадження демократичної моделі сучасної конкурентоспроможної політичної системи на основі верховенства права, розвиненої правової культури, збалансованої представницької демократії, сильного самоврядування та ефективного державного менеджменту.

Звісно, за нинішніх драматичних обставин, пов'язаних з військовою агресією й війною Російської Федерації, ключовим в цивілізаційній суб'єктності є безпековий компонент. Саме військова обороноздатність постає сьогодні умовою суб'єктності, її потенцією. Україні потрібна перемога у цій несправедливій війні. Лише набувши певною мірою безпеки, Україна в подальшому здатна розгортати свою суб'єктність, суверенність й рух до самостійного цивілізаційного розвитку.

Але безпека держави, й це ми маємо усвідомити в поствоєнний період, це не лише сильна боездатна армія та масштабна підтримка країни з боку колективного Заходу, а ціла низка економічних, культурно-інформаційних політичних заходів, стримування зовнішніх загроз, розширення впливу на регіональному, континентальному і глобальному рівнях. І в цьому контексті, на наш погляд, особливу роль має відігравати інноваційна складова. Саме інноваційний та високотехнологічний шлях здатен гармонійно задіяти внутрішній і зовнішньополітичний вектор посилення суб'єктності країни.

Причини втрати певною мірою суб'єктності в довоєнний час, вважаємо, полягали саме в площині нездатності вітчизняних бізнес-еліт здійснити

масштабну технологічну модернізацію та інноваційне прискорення, забезпечення зростання ВВП й добробуту населення. В 2021 році частка України в науковомістській продукції світу становила лише 0,3 %, а частка інноваційної продукції менше 5 %, у той час як у високорозвинених країнах вона сягала близько 80 %. Зважаючи на високі військові ризики для України, розпочинаючи з 2014 року, інноваційний концепт «Індустрія 4.0», який в останні десять років став одним із ключових маркерів розвитку, не став для України генератором технологічності, незважаючи на те, що Кабінетом Міністрів України була прийнята спеціальна постанова. Вона передбачала розвиток цілої мережі Центрив «Індустрія 4,0» в різних регіонах, які мали б розгорнутись в університетах, наукових установах, індустриальних парках, що дозволило б супроводжувати інновації до етапу реальної інтеграції у виробничі ланцюги. Але, на жаль, цей важливий проєкт так і не був реалізований, не зважаючи на те, що на основі аналітичних прогнозів ще на початку 2021 р. було доведено, що за умови переходу України до «Індустрії 4.0» існує висока ймовірність зростання виробництва на 7–10 %.

Як це не прикро, науковий потенціал України протягом усіх років незалежності залишався практично виключеним з економічного процесу суспільства. Наукоємність промислового виробництва в країні була на порядок меншою світового рівня, зменшувалася частка високотехнологічної продукції в структурі ВВП, продовжувала знижуватися інноваційна активність підприємств промисловості. І чи не найважливішим було те, що в Україні домінувало відтворення третього технологічного укладу. Близько 95 % обсягів виробленої продукції в країні належало до третього технологічного укладу і лише 35 % – до четвертого. Частка ж продукції вищих технологічних укладів в економіці України складала лише 4 % для п'ятого і 0,1 % – для шостого укладів. Іншими словами, технонаука України залишалася зорієнтованою не на «випереджаючий», а на «наздоганяльний» розвиток [3, с.37- 38].

До того ж, в Україні тривалий час простежувалося таке негативне явище як відтік наукових та кваліфікованих кадрів до розвинених країн, що зумовлювало розмивання гео економічного статусу держави та перетворення її на об'єкт потужних світових економік. Так, у період незалежності кількість науковців скоротилася з понад 300 тис. до 58 *тис.* осіб. Сьогодні у загальній кількості зайнятого населення України науковці складають лише 0,49 %, що відповідає рівню найменш розвинених країн. А якщо ж вести мову в цілому про відтік українських висококваліфікованих фахівців з вищою освітою, то їх рахунок складають десятки тисяч. Соціологічні дослідження Центру інноваційного розвитку вищої освіти НАПН України, проведені у 2021 році серед студентів 39 університетів різних регіонів України засвідчили, що 24 % опитаних

респондентів планували після закінчення вітчизняних закладів вищої освіти виїхати за кордон на постійне місце проживання, а 38 % - налаштовані виїхати за кордон на тимчасові роботи. Низька престижність науково-технічної діяльності, неухильне зниження фінансування науки не мотивувала українську молодь до наукоємної діяльності [4].

Поряд з цим, не менш важливою проблемою залишається значне посилення уваги до якості вищої освіти як запоруки інноваційної і наукової складової української економіки. В Україні в останні роки здійснена ціла низка важливих заходів щодо інтеграції національної системи вищої освіти до європейського освітнього простору. Проте в цілому інтеграція вітчизняної вищої освіти у світовий та європейський освітньо-науковий простір залишається слабкою. Це зумовлено:

- екстенсивним типом розвитку вищої освіти, який зумовлює відсутність українських університетів серед університетів світового класу, та слабким впливом їх випускників на зростання ВВП;

- невідповідністю підготовки фахівців з вищою освітою потребам сучасного ринку праці;

- високим «кваліфікаційним» розривом (skills gap), який складає понад 45 %; відсутністю механізмів залучення іноземних інвестицій у розвиток закладів вищої освіти;

- слабким пропагуванням вищої освіти України за кордоном;

- відсутністю мотивації та гарантій зовнішньої мобільності викладачів;

- недостатнім рівнем забезпечення доступності вищої освіти для іноземних студентів, сприятливих і безпечних умов для їх навчання;

- наявністю перешкод до визнання дипломів українських закладів вищої освіти за кордоном тощо.

Для перетворення вищої освіти у поствоєнний період на рушійну силу суспільства, здатну забезпечити його випереджальний розвиток та інноваційний прорив у науково-технологічній, виробничо-економічній, соціально-гуманітарній сферах в умовах розбудови суспільства знань та інформаційного суспільства слід принаймі зробити декілька архіважливих кроків:

- розробити модель та механізми оптимізації мережі закладів вищої освіти на основі спеціальної державної цільової програми; обґрунтувати та реалізувати в короткостроковій перспективі програму створення в Україні університетів світового класу на основі національної платформи кращих практик університетів з метою підвищення їх конкурентоспроможності [5];

- забезпечити відповідність змісту вищої освіти поточним і стратегічним цілям країни; посилити наукоємність освітнього змісту шляхом розвитку навчання, базованого на дослідженнях, зростанні його зв'язку з потребами

практики і спрямованого на створення та впровадження інновацій в системі «освіта-наука-бізнес» [6];

забезпечити сумісність європейської та національної систем кваліфікацій шляхом ратифікації та імплементації Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти до українського законодавства та чинних практик і процедур визнання іноземних кваліфікацій; забезпечити значно ширше визнання дипломів українських ЗВО за кордоном;

розвинути мережу Центрів «Індустрія 4.0» в університетах, індустриальних парках та наукових установах, які б супроводжували інновації у виробничу сферу.

Загалом, для того, щоб наука і освіта стала в короткостроковій перспективі дієвим фактором цивілізаційної суб'єктності, Україні слід скористатися досвідом інших країн у сфері інтеграції університетської науки і виробництва. Прикладом могло бути принаймі наукове місто «Техніон» у м. Хайфа (Ізраїль), яке забезпечує сьогодні не лише створення найсучасніших оборонних технологій держави, але й спрямування економіки країни на один із найвищих у світі технологічних рівнів. Завдячуючи цьому, Ізраїль не має проблем з фінансуванням науки, де воно одне з найбільших у світі й сягає 4–5 % ВВП, а також підтверджує відому істину – сильними державами стають завдяки освіті, науці та інноваційній економіці.

Україна сьогодні не лише бореться з агресором, але й проходить шлях національної консолідації, отримавши масштабну підтримку міжнародного співтовариства. Це той переломний момент, коли країна може здійснити «квантовий стрибок» в розвитку, стати більш інтегрованою і підготовленою в новому геополітичному світі. Освіта і наука в цьому контексті має стати одним із найважливіших факторів високого рівня цивілізаційної суб'єктності країни, власної ідентичності і суверенної волі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пирожков С., Хамитов Н. Цивилизационный выбор Украины в глобализованном мире /zn.ua/ internal/civilizacionnyu-vybor-ukrainy-v-globalizovanum- mire- rfrjy-civilizacionnyu- -vybor-delaet-ukrainy-ne-obektom-a-subektom-geo
2. Кириченко А. Украине грозит окончательная потеря международной субъектности//www.unn.com.ua/ru/news/12443135-ukraine-zagrozhuje-ostatochna-vtrata-mizhnarodnoyi-subyektnosti-d-dzhanoirov
3. Саух П.Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. – 382 с.
4. Саух П.Ю., Набок М.В., Кізілов О.І., Кузіна І.І. Якість вищої освіти в Україні очима студентів// Вісник НАПН України, 3 (1), 2021.

5. Кремень В., Луговий В., Саух П., Таланова Ж. Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності// Вісник НАПН України, 4 (1), 2022.
6. Саух І.В., Саух П.Ю., Вікарчук О.І. Теоретичні проблеми креативного менеджменту на засадах креативної освіти// Proceedings of IX International Scientific and Practical Conference Kyoto, Japan

Василь Ткаченко,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

РОСІЯ: ЗАМАХ НА СУБ'ЄКТНІСТЬ УКРАЇНИ

В публічних виступах президента РФ Володимира Путіна Україна виступає, як правило, зі знаком «мінус». Йдеться про відмову визнати українців за окрему націю, а українській державності відмовити у праві на суб'єктність. До останнього часу ці безпідставні твердження монтувалися як фрагмент до того чи іншого виступу Путіна. Тим часом, на якомусь етапі жанр таких фрагментарних історичних ескапад, судячи з усього, зжив себе. Російський очільник став претендувати на дещо масштабніше висвітленню історичних подій, підпорядкувавши їх черговим прагматичним завданням агресивної російської політики. Своєрідним пробним перформансом такого жанру стала годинна лекція, яку президент РФ прочитав главам держав СНД 20 грудня 2019 р. на тему про те, хто і коли розв'язав Другу світову війну. В подальшому цей сюжет ліг в основу публікації у червні 2020 року статті «Реальні уроки 75-ї річниці Другої світової війни» у американському журналі The National Interest. Однак, як це виявилось згодом, і ця публікація виявилася лише прелюдією до узагальнюючої світоглядної статті Володимира Путіна від 12 липня 2021 р. «Про історичну єдність росіян і українців».

Тут уже мова йде про опус обсягом у 5 328 слів на тему про спільну (у розумінні Путіна) історію України і Росії. Показово, що цей матеріал був опублікований двома мовами – російською і українською. Оприлюднення на президентському сайті надало цьому твору статусу офіційного документа. Та й сам Путін згодом оцінив свій текст як «дещо більшим ніж стаття». Тим часом одне із найважливіших світових інформгентств Bloomberg зазначало: «Психолог міг би назвати це спробою впоратися із травмою, котра усе ще викликає біль. Людина, що спостерігає за подіями в Росії чи Україні, уgliedла б у цьому зловісну спробу виправдати подальшу агресію. Той, хто аналізує пропагандистські методи, міг би інтерпретувати це як спробу звернутися до українців через голови української еліти